Freinet in Vlaanderen. Oorsprong, appropriatie en actuele vertogen van de freinetpedagogiek

door Jan Devos

Beste Jan,

Eind april schreef Michel me dat je je doctoraat zou neerleggen. “Het gaat over het origineel van de freinetscholen, de appropriatie ervan in Vlaanderen en hoe freinetleraren daar vandaag over denken”, zei hij en vroeg me of ik bereid zou zijn om in je jury te zitten. Ik was bereid. Zeker! Hoewel ik weliswaar geen expert ter zake ben, moet je namelijk weten dat ik de freinetpedagogiek heel erg genegen ben om een aantal redenen. Ik wou dan ook graag een - onder meer onderwijskundige - blik op je werk laten schijnen en het daarover vandaag op je verdediging met jou hebben. Het is helaas anders gelopen. Een tragisch ongeval besliste dat ik vandaag niet met je in gesprek kan gaan over je werk. Ik moet het helaas enkel houden op het brengen van mijn perspectief. Veel meer eenrichtingsverkeer dan we hadden gewild. Al ben ik wel erg blij dat ik dat perspectief van me kan delen met iedereen die hier vandaag voor jou en je doctoraatswerk aanwezig is.

Je schreef een voor deze tijd eerder ‘atypisch’ doctoraat, Jan. Old-school. En dat bedoel ik als een groot compliment. Je hebt je ingegraven in de literatuur en je hebt je tijd genomen om daar een hele tijd te vertoeven. Zoveel is duidelijk. Je kent die literatuur van binnen uit en weet dat ook uit te dragen in je tekst. Het topic en jouw onderzoek is helemaal van jou geworden. Je geeft in je proefschrift aan “dat bescheidenheid hier op zijn plaats is”. Dat siert je en ik begrijp de context waarbinnen je dat schreef. Maar echt helemaal op zijn plaats vind ik het niet. Ik zou hier namelijk in detail kunnen treden over de berg werk die je hebt verzet in het aanpakken van je drie onderzoeksvragen en over de rigorositeit waarmee je de wetenschappelijke legitimiteit van je werk en de gehanteerde methodologie duidt. Wat dat methodologische betreft, heel boeiend trouwens hoe je historische en contextuele elementen met elkaar weet te verbinden, zonder mij als niet-historisch pedagoog onderweg te verliezen. Ik zou het ook kunnen hebben over het feit dat je veel meer doet dan de drie onderzoeksvragen beantwoorden en de resultaten daarbij rapporteren en bediscussiëren. Je raakt namelijk zoveel meer aan door de - al dan niet expliciete - linken die je legt met de tastbare invloed van het neoliberale vrijemarktsdenken in ons onderwijs, de impact van de politieke en sociaal-economische context op de mens én op het onderwijs, en andere actuele topics en hete hangijzers, zoals bijvoorbeeld de waarde van praktijkonderzoek door en de compagnonnage of communities of practices voor leraren, het accountability- en performantie-vraagstuk, inclusie en de rol van de thuistaal van kinderen op school in onze superdiverse samenleving om er maar een aantal te noemen. Maar ik wil het vandaag graag over iets anders hebben, namelijk de aanleiding voor jouw onderzoek.

Met die aanleiding, zoals je die beschreef op de eerste bladzijde van je eerste hoofdstuk, had je onmiddellijk mijn aandacht. Je belicht daar het belang van twee elementen voor de freinetpedagogiek: het pedagogisch materialisme of het weten 'hoe' de onderwijspraktijk te organiseren enerzijds én de onderliggende visie of het weten 'waartoe' dit onderwijs moet leiden anderzijds. Beide zijn erg belangrijk ook in mijn opvatting! Het ene kan niet zonder het andere. Een visie uitdragen, zonder handvaten te geven over hoe deze in de praktijk te vertalen, geeft blijk van een ivoren-toren-mentaliteit. Iets wat door de onderwijspraktijk regelmatig én terecht onder vuur wordt genomen. Het omgekeerde echter, namelijk enkel handelen zonder visie, maakt van leraren en schoolteams slechts "uitvoerders" of als ik het durf uitvergroten en op flessen trekken zelfs "kippen zonder kop". En dat is een minstens even groot probleem. Vorm kan immers niet zonder inhoud. Deze kwestie raakt aan wat goed onderwijs zou moeten zijn, namelijk doordacht, onderbouwd en weloverwogen. Kinderen, jongeren en lerenden van welke leeftijd ook hebben geen baat bij 'teacher-proof materialen of instructies', bij enkel uitvoerders van wat anderen voorschrijven. Zij verdienen scholen en leraren die weten waar ze voor staan, die daarover reflecteren en bereid zijn hun opvattingen in vraag te stellen en te herdenken, met elkaar en anderen daarover in debat gaan en hun dagelijkse klaspraktijk op visie stoelen en vorm geven rekening houdend met al die veranderende context- en kindfactoren en uitdagingen waar we vandaag de dag ook in ons onderwijs voor staan.

En net hier ligt de kiem voor jouw doctoraat, zo schreef je. Tegelijk met het aanhalen van het belang van de synergie tussen pedagogisch materialisme enerzijds en visie anderzijds, stelde je tijdens je professionele loopbaan als pedagogisch begeleider en als onderwijsinspecteur immers vast dat de aanwezigheid van beide niveaus bij leerkrachten niet altijd evident is. Je illustreert dit aan de hand van een brainstorm die je eind jaren 1990 deed met een schoolteam van een gerenommeerde freinetschool over 'Freinet' en daarbij geen visie-elementen terugvond. Dat problematiseer je. Terecht! In jouw onderzoek neem je dat op en je geeft dat vorm door zicht te geven op zowel het oorspronkelijk gedachtegoed van Freinet als op de implementatie en huidige betekenisverlening van de freinetleerkrachten in Vlaanderen. Bij dat laatste leg je je vooral toe op de retoriek over de praktijk en je gaat dus op zoek naar de visie van de freinetleraren en niet naar de concrete praktijkuitwerking. Doorheen je proefschrift leg bloot dat de freinetleraren een erg heterogene groep vormen. De mate waarin hun vertogen aansluiten bij de oorspronkelijke freinetvisie is sterk verschillend. Er zijn bovendien ook leerkrachten die zelf aangeven niet goed op de hoogte te zijn van de freinetpedagogiek terwijl anderen vlotter linken leggen met de eigen klas- en schoolpraktijk. Niet elk van de negen thema's die je in het eerste deel van je onderzoek hebt onderscheiden binnen de onderwijsvisie van Freinet, die bovendien nauw samenhangt met zijn visie op mens en maatschappij, worden door de bevraagde leraren even vaak of even in detail benoemd. Sommige zelfs zelden. Je schrijft zelf: "Met het uitdrukkelijk benoemen van diverse technieken zoals projectwerk, rondes of kringen, vrije tekst, klasseraad en het plannen en evalueren van het werk, blijft het een pedagogiek gebaseerd op pedagogisch materialisme." en je mist daarbij vaak visie-elementen. Uiteraard niet altijd en niet bij iedereen. Want je wijst ook op de heterogeniteit tussen de bevraagde leraren. Maar toch, je problematiseert het en stelt het in vraag. Vooral omdat je uit je literatuuronderzoek concludeert dat er bij Freinet een

voortdurende aandacht is voor ‘visie’ die verder reikt dan het ontwikkelen van een louter technisch-didactische aanpak. Het gebrek aan visie dat je vaststelde in je onderzoek zette uiteraard ook mij aan het denken en het baart me zorgen. Het is, mijn inziens, dan ook een erg belangrijke bevinding die ons niet mag loslaten. Wij mogen het met z’n allen niet loslaten. Ik sluit me aan bij Eisner die je aanhaalt: “The reason I believe it is important to have a vision of education is because without one we have no compass, no way of knowing which way we are headed.” (Eisner, 2002, p. 577). Visie mag niet losgeweekt worden van de praktijk.

Je voerde je onderzoek in het bijzonder uit in freinetscholen en bevroeg freinetleraren. Maar ik wil graag de parallel trekken met andere en niet-methodescholen. In dat opzicht is jouw doctoraat over Freinet in Vlaanderen en het onderzoek naar de huidige implementatie van de freinetpedagogiek ook een spiegel voor ons volledig onderwijs, denk ik. Het expliciteren van en reflecteren over visie en het werk maken van actieve visie-ontwikkeling ter ondersteuning van ons handelen in de praktijk belangt ons allen aan. Ik had je op je verdediging willen vragen, Jan, om vanuit je rol als pedagogische begeleider en inspecteur te reflecteren over wat de bevindingen van je doctoraat, en dan hoofdzakelijk deze bij je derde onderzoeksvraag, voor ons Vlaamse onderwijs kunnen betekenen. Maar ik trek dit nu graag open naar dit ruimer publiek van aanwezigen, vooral omdat ik het jammer zou vinden als je doctoraat enkel freinetscholen en –leraren zou bereiken. Eén van de subtitels in je doctoraat is “Freinet daagt uit …”. Ik maak daar nu graag “Jan Devos daagt uit …” van en wil iedereen uitnodigen om mee na te denken over het hand in hand gaan van visie en praktijk en hoe we dat kunnen aanzwengelen en als aandachtspunt op de agenda kunnen plaatsen in onze eigen context: als schoolleider of leraar, pedagogisch begeleider of inspecteur, lerarenopleider, opleider van toekomstig pedagogen en onderwijskundigen, beleidsmaker, educatief uitgever en iedereen die het onderwijs een warm hart toedraagt. En dat weliswaar zonder de belangrijke boodschap uit het oog te verliezen waar je zelf ook op wijst, namelijk “Mensen willen wel veranderen maar niet veranderd worden: “if we know one thing about innovation and reform, it is that it cannot be done succesfully to others” (Fullan, 1991, p. XIV).”

Ik zei het al bij de start van mijn verhaal, het topic en jouw onderzoek is helemaal van jou geworden, Jan. Als ik iets mag hopen, dan is het wel dat de lessen en de implicaties inzake visie en het belang ervan voor de onderwijspraktijk en het onderwijsbeleid die we uit jouw werk kunnen trekken, ook van ons allemaal mogen worden. En dat we er ieder op onze manier onze schouders onder zetten om hiermee in onze eigen context aan de slag te gaan. Je schrijft in je proefschrift: “… ideas and theories travel – from person to person, from situation to situation, from one period to another.” Jouw ideeën, bevindingen en reflecties zijn alvast van jou naar mij toegereist en ik hoop dat ze vele anderen mogen bereiken. Jan, Gefeliciteerd!

Hilde Van Keer